

שמות תשפ"א שלום רב – דיברנו כבר כמה פעמים שמוצאים אנו בפירושי חז"ל שהם לפעמים מבקרים את גבור הפרשה בלי שום הכרח לכך, וכמו שדיברנו שבקרו את יעקב על שטמן את דינה מפני עשו, או את יוסף על שסלסל בשער, שכל אלו אינם דברים מוכרחים לפשט הענין, והיה מסתבר שבמקום לבקר ולהפחית היינו צריכים להעלות על נס, ובודאי אם יש הכרח לכך במקראות אז אין מה לדבר, אנו לא מחפים על אף אחד, אבל המדובר כשאין הכרח לזה, ודוגמא לזה הוא בפרשתנו מה שנתבקר משה רבינו חזק בסוף הפרשה כאשר אמר למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני, ורש"י מעורר ע"ז כמה פעמים, בסוף הפרשה הוא מביא משאחז"ל שהרהרת על מדותי, והוא גם נענש ע"ז, ובריש פרשת וארא ממשיך רש"י שה' דבר אתו קשות משום שהרהר אחריו, ועוד פעם להלן מביא רש"י שמבקר את שמו על שרצה לדעת שמו של הקב"ה ואילו האבות לא בקשו את זה, ועוד פעם אח"ז טוען עליו מדוע הרהר אחריו, הרי שאצל חז"ל ורש"י יש כאן אירוע גדול שיש לבקר את משה שכאילו מועל בשליחותו.

והפלא בכל זה הוא שזה לא מוכרח בקראי, ולפי פשוטו אין כוונת משה רבינו לערער על השגחת ה', אלא משה רבינו שהיה אוהב ישראל היותר גדול, שנתן עיניו ולבו על צרתן של ישראל עוד מצעירותו כאשר גדל ויצא אל אחיו, לא היה יכול לסבול בצערן של ישראל, ועכשיו שהוא נשלח הרי זה נראה כאילו המצב לא רק שלא השתפר אלא נגרע, ומה עוד שהוא לא רצה לקבל על עצמו את השליחות בכלל, וא"כ זה זעקה מקרב הלב על מצב הגרוע והמחריד, כך פשוטו של מקרא [אם כואב? אז צועקים], ובודאי אין כל הכרח לומר שמחמת זה לא יכנס לארץ ישראל בו בזמן שאנו יודעים שהוא לא נכנס לא"י משום חטא מי מריבה, ובאמת אין כל שייכות ביניהם, ואעפ"כ בתודעת חז"ל זה נחשב חטא לבעל מדרגה בדרגתו של משה, וזה כאילו חסרה לו האמונה השלמה בהקב"ה, וזה דבר נפלא מאד שנקשר חסרון זה בגברא כמו משה רבינו – אדון הנביאים, שעליו נאמר בכל ביתי נאמן הוא, ואסור להרהר אחריו, וכל המהרהר אחרי משה כאילו מהרהר אחר השכינה, ומשה ואהרן שבקרו אותו נענשו מרות, וכהנה וכהנה, וכאן באו חז"ל ומהרהרים עליו?!

והנה על הפסוק בפרשת כי תשא לאחר חטא העגל

שאומר משה אודיעני נא את דרכך, מבארת הגמ' בברכות דף ז שמושה התקשה בענין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, שזה השאלה שהתקשו בה כל גדולי עולם מתחילת הבריאה עד היום הזה, וגם המלאכים בשעת עשרת הרוגי מלכות, תנאים קדושים שמימי אבותיכם לא היה כמותכם, זעקו במרה – זו תורה! וזו שכרה? – עד שהוצרך הקב"ה להשתיקם בלי שום מענה, גזרה היא מלפני! קבלוה! כי לא לכל דבר יש תשובה שאפשר להסביר. ואמנם על שאלה חמורה זו אומרת הגמ' שהקב"ה עונה למשה: צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, רשע ורע לו רשע גמור. ולפי פשוטו היינו שצדיק שאינו גמור אז רע לו, אבל צדיק גמור זה טוב לו, כלומר שמכיון שאינו צדיק גמור ממילא הוא צריך להענש ולכן רע לו, אבל אם הוא צדיק גמור אז באמת וטוב לו. אבל לכאורה כוונת הגמרא אינה מובנת כלל, דהרי אם הוא צדיק שאינו גמור א"כ מגיע לו עונש, ואם הוא רשע שאינו גמור אז מגיע לו שכר, וא"כ אין כאן קושיא בכלל, ומה הש"ו ביניהם, ומה נתקשה משה כל כך, הלא גם משה ידע שאם הצדיק אינו גמור שיש לו לכפר על עוונותיו בעולם הזה? וגם מדוע הוא נקרא צדיק אם הוא לא גמור, והו"ל לענות בפשיטות, שהטעם שרע לו לצדיק הוא משום שאינו צדיק, וממילא הקושיא לא מתחילה כלל, ובהכרח שכוונת משה רבינו שרואים אנו אפילו אצל צדיקים שאין להן עבירות שג"כ רע להם, ובהכרח שזה דבר מציאותי, שאפילו אצל צדיק שלא מגיע לנו עונש, מ"מ רע לו, [ובאמת זו היתה שאלת המלאכים שידעו את מעלת התורה של עשרה הרוגי מלכות שהיו צדיקים גמורים ואעפ"כ נהרגו, ובפרט לפי הגילוי של הקבלה שזה בתור כפרה על עשרה הרוגי מלכות, א"כ באמת היו התנאים צדיקים גמורים שהם עצמם לא חטאו, וא"כ אין זה תשובה להם, ובאמת הקב"ה לא נתן תשובה זו למלאכים], וא"כ לפ"ז הרי לא ענה לו הקב"ה למשה כלום לכאורה?

היום בבוקר אמרנו פסוקי דזמרה מיוחדים בשביל שבת, שבכל יום אומרים את פרקי ההלוייה, אבל בשבת בבוקר מוסיפים כמה כמה פרקים, ומה שמוסיפים ואת הסדר הנכון תלוי בנוסח אשכנז או ספרד, אבל לא מבואר היטב מדוע הוסיפו דוקא פרקים אלו, אבל כנראה שהעיקר היה להוסיף מזמור שיר ליום השבת, שזה באמת השיר של יום של שבת שאומרים לאחר התפלה,

1. וראיתי באמת ברבינו בחיי שכותב שלפי פשט הכתוב אין חטא למשה בדבור למה הרעת, וזה לשני טעמים, הא' שבא להודיענו ענין הרע הזה, ושהוא יתברך המטיב והמרע, כי גם הרע בא ממנו יתברך כו' הב' שחזר והזכירו בפעם אחרת בפרשת מתאוננים למה הרעת לעבדך, ואלו הרגיש משה שהקב"ה חשבו לו לחטא לא היה חוזר עליו וכו'.

אבל מתקני התפלה תקנו להכניסו לפסד"ז, וזה קאפיטל צב, אבל כבר התחילו מקאפיטל צ שהוא תפלה למשה איש האלקים, וממשיכים למזמור שיר ליום השבת. אלא שהבעיה היא שבקאפיטל זה של מזמור שיר ליום השבת לא מוזכר כלל שם דבר לגבי שבת, ונואלו המפרשים לחבר ענין המזמור הזה לשבת, עיין ראב"ע שלא ידוע הטעם, ואדרבה עיקר המזמור סובב עבור ענין זה להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות, של מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און, אבל התירוץ לזה הוא להשמדם עדי עד, יתפרדו כל פעלי און, צדיק כתמר יפרח גו' עוד ינובון בשיבה, וכל זה לא שייך לשבת כלל, וא"כ מדוע זה מתחיל בהקדמה שזה מזמור שיר ליום השבת?

ותירץ מו"ז באמת ליעקב, בהקדם מה שאמרו חז"ל במדרש על הפסוק תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר, שאחז"ל בש"ר: מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן לפי שהיו נוחין בשבת א"ל פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו אל יהיו משתעשעין ואל יהיו נפישין ביום השבת, עכ"ל המדרש. וביאר בא"ל שכל המזמורים האלו מתפלה למשה ועוד י"א מזמורים הם נתחברו ע"י משה כשהיה במצרים [כמו שאומר ימי שנותינו בהם שבעים ואם בגבורות שמנים שנה], וכ"כ רש"י בתהלים שם: י"א מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם, וכ"כ רש"י בב"ב דף י"ד [ואף שבמדרש אחר כתוב שאדה"ר תקנו, תירץ במדרש שאדה"ר תקנו וחזר ונשכח וחברו משה], והם היו המגילות שהיה משה לומד עם בני ישראל ביום השבתות במצרים לחזק אותם, ושם כל הענין הוא ליישב לב בני ישראל שהיו תמהים ומקשים על ענין צדיק ורע לו, שהם רואים את המצרים הרשעים איך שהם מצליחים ושומחים, ואילו הם העם הנבחר, בני אברהם יצחק ויעקב, זרעו של יוסף, הם כפופים לעבודת פרך ולהשמיד להרוג ולאבד, בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און, אבל אין זה אלא משום להשמדם עדי עד, וכמו כן ספר איוב שלחד מ"ד בגמ' נכתב ע"י משה, היינו שזה היה כל טענתו של איוב, וזה היה הדו"ד ביניהם, שהרי איוב היה איש תם וישר וירא אלקים, ואעפ"כ ירדה עליו מדת הדין בחזק כ"כ גדול², וזה מה שהיה משה מראה להם כל הימים האלו, על ידי זה הוא חיזק ועידד אותם לעבודת פרך של השבוע, והחיזוק הזה הועיל להם עד השבת הבא.

והוסיף לבאר, שבאמת לאחר שבא משה

בבשורת הגאולה לפרעה ומני אז אמר פרעה ואל ישעו בדברי שקר, באמת היה ניכר הרפיון באמונה אצל בני ישראל, ולכן כאשר חזר להם משה בפעם השניה ואמר להם שהם יצאו משם ויבואו לארץ ישראל בתחלת פרשת וארא, כתוב ולא שמעו משה מקצר רוח ומעבודה קשה, משום שלא היה להם החיזוק התורני של המזמור שיר ליום השבת שהיה עוגן ההצלה שלהם בכל השנים שהיו במצרים. הם היו מדאי רבה טעונים על הצדיק ורע לו, עד שלא יכלו לקבל את בשורת משה, כי בלי חיזוק קשה מאד להמשיך.

ועוד הוסיף בע"פ הקשר שבין שבת ויצי"מ, שבפרשת יתרו וכן בהרבה מקומות בתורה, שבת הוא זכר למעשה בראשית, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ואעפ"כ מוצאים אנחנו בדברות השניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלקיך על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת, וכבר תמהו הראשונים דמה שייטיה דיציאת מצרים אל השבת, ומקורות סותרים יש לנו בזה. אבל להנ"ל הביאור הוא שבדאי שבת הוא משום כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, אבל בלי החיזוק של השבתות האלו, בלי המגילות שלמדו בשבת שהחיזוק אותן בכל הימים הקשים האלה, לא היו ישראל באים לידי גאולה, כל האמונה בכורא עולם ובבריאת ששת ימי בראשית היתה נאכדת וכלה מן העולם, ולכן רק בגלל שהיו לנו השבתות במצרים זכינו להשאר באמונה בהקב"ה, ולכן יש ליציאת מצרים חלק חשוב בשמירת שבת.

עכ"פ מבואר כאן כוחו הגדול של משה רבינו בחיזוק המושג התמוה של צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ובזה הראה כוחו הגדול, זה נפך בהם את החזק, וא"כ תמוה מאד, שלאחר כל זה, כאשר יצאו ממצרים וקבלו את התורה אז פתאום שואל משה את הקב"ה מפני מה צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, הלא זה היה ברור למשה בכל השנים, ועכשיו הוא מתחיל לשאול שאלות באמונה? הדבר תמוה עד מאד.

נציע את דברים המאלפים של המשך חכמה: הוא מקשה שאלה יסודית – התורה אומרת במתן תורה, בפרשת יתרו, הנני בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, והיינו שכל ישראל שמעו שהקב"ה מדבר עם משה פנים אל פנים וכולם הגיעו למעלת הנבואה, ושוב אין זה האותות והמופתים שראו במצרים, שזה יכול נביא אחר לעקור, אבל את נבואת משה אי אפשר לעקור בשום פנים, ואפילו יבוא נביא

2. וכבר דברנו בפרשת חיי שרה שזה היה הנסיון הגדול לראות מי יקבל תורה – אברהם או איוב, ובדאי זה לא בכדי, והכל בחשבון מדוקדק.

אחר ויוכיח באותות ומופתים שתורת משה בטלה, אסור להאמין לו, וגם כך יאמינו לעולם. ולפ"ז הקשה איך זה שייך, הלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ואין הידיעה מכרחת הבריאה, וא"כ אולי יבחר משה להוסיף מדעות?

ובע"כ שהשי"ת שלל ממנו הבחירה לגמרי ונשאר מוכרח כמלאכים. והסביר שתכלית בריאת האדם הוא לנצח את היצ"ר על ידי בחירתו, ולכן משה שמצד עצמו עמל ויגע כל כך, עד שהעלה עצמו למדרגה הגבוהה שבמדרגות שיבטל הבחירה, א"כ זה עיקר תכלית האנושי, השלימות היותר האפשרי, לכן זכה שיבטל הבחירה, שכל ישראל ג"כ הגיעו למדרגה זו בשעת מתן תורה, שבשעת מתן תורה עצמה הם היו כמלאכים שמוכרחים מצד שכלם, שעל זה נאמר כפה עליהם הר כגיגית, אבל זה הגיע להם לא מחמת שעמלו על זה, אלא מחמת שיהיו מקבלים, וא"כ מכיון שקיבלו חזרו למעלת בחירה, שאל"כ לא שייך שכר ועונש, שהרי על הכרח אין שכר, שהרי לא הגיעו לזה מכח עמלתם ויגיעתם, אלא שזה היה כמו מתנה בשבילם... ולכן יכולה התורה להעיד וגם כך יאמינו לעולם, ששוב אין כאן סתירה בין ידיעת השי"ת לבחירת האדם, משום שניטלה ממנו הבחירה, עכת"ד.

ויוצא לפי דבריו שאצל מקבל התורה ומוסרה לדורות הבאים צריך בהכרח שתנטל ממנו הבחירה, שאחרת אין קיום לתורה הזאת, ולכן משה הגיע למדרגה זו שנתקדש ונטהר כמלאכים, וממילא נהיה אצלו מוכרח, וממילא בטלה ממנו הבחירה, וממילא היה יכול להגיע למדרגה של מקבל התורה, אבל כל ישראל לאחר מתן תורה שבו למדרגת בחירה דאל"כ אין שום תכלית בברייתם, ובשעת מתן תורה באמת כפה עליהם הר כגיגית, כלומר לא היתה להם בחירה, הם היו מוכרחים, ואח"כ חזרו למדרגת בחירה, עיי"ש במשך חכמה.³

[וזהו כוונת הרמב"ם בפ"א מע"ז שכתב ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לא"א עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו וכו', והעירו מה זה "עשה", ולהנ"ל מובן היטב, שזה עשיית נס שתהיה כזה מציאות, ורק עי"ז הוא יכול להיות מוסר התורה, שדבר הנעשה על ידי נס אין לו בחירה, ומוכרח להיות נאמן ומהימן].

עכשיו נחזור לבאר תשובת הקב"ה לשאלת משה של צדיק ורע לו, באופן חדש. דהנה ידוע היסוד של זה לעמת זה עשה אלקים. ובאמת היסוד נלמד מפרשת

המכות, שהמכות שעשה משה יכלו החרטמים להכפיל בכח הכישוף שלהם, וביאור הדבר הוא שבתקופה ההיא עדיין היתה לפרעה בחירה אם לשלח את ישראל מארצו או לא, ואילו היה משלחם מארצו כמו שאמר לו ה', בודאי היה לו שכר גדול והיה צדיק נפלא, שעד הנה עשה כדבר ה' ועכשיו הוא משלחם, אבל פרעה שהיה רשע לא רצה להקשיב לה' ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו, וא"כ כשבא משה ועשה האותות והמופתים, וכן כשעשה את המכות הראשונות, הרי בהכרח שהוצרכו החרטמים להצליח במעשה הכישוף שלהם, כי אם רק משה יעשה כן והם לא יעשו כן, אז בטח שמשה צודק, וא"כ בודאי הוא צריך לעשות כן, אבל יסוד הבחירה, וממילא יסוד השכר והעונש, הוא שא"א להוכיח שום דבר בהחלטיות מלאה, כי אם זה מוחלט, אז אין בחירה, בחירה פירושה ברירה, ולכן ויעשו כן החרטמים בלטיהם.

בקצור אי אפשר אף פעם להסיר את הבחירה מהאדם, כי אז אינו מקבל שכר ואין סיבה לתכלית העולם. ולכן צדיק ורע לו, זה קושיא עצומה שקשה ליתן עליה תירוץ, וכן ההיפך, וזה מחזק את הזה לעומת זה, זה מגביר בנו את הקושיות ואת התמיהות שיש לנו. ולכן כמעט כל אדם סובל מבעיית צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, כי אם תמיד היה צדיק וטוב לו, א"כ איך אפשר להיות רשע, ואם תמיד רשע ורע לו, איך אפשר להיות רשע, וממילא מוכרח ביסוד הבריאה שיהיה צדיק ורע לו, אי אפשר לקיים את הבריאה באופן אחר. וזה באמת עומק תשובת הקב"ה למלאכים, אם אשמע קול אחר אחזיר את העולם למים, כלומר אם אתם לא מקבלים את היסוד של צדיק ורע לו, א"כ אין המשך לקיום הבריאה, אין תכלית לקיום הבריאה, כי בלי זה אין בחירה!

אבל צדיק גמור אין לו קושיות כאלו, אין לו ספיקות, כי אצלו כאילו אין בחירה, הוא עבד על עצמו כ"כ עד שהגביה את עצמו למעלה מן הבחירה, וא"כ אצלו אין צורך להענישו, כי אין אצלו השאלה והתמיהה, אבל צדיק שאינו גמור בהבנת כח הבחירה, א"כ עדיין הוא מהסס. כלומר אם האמונה רפויה ואינה גמורה אצלו כעובדא מושלמת אז הוא צריך את זה לעומת זה בכדי שיוכל לבחור בטוב.

למשל השואה הוא ענין קשה מאד להבין, כי הרי נהרגו צדיקים ביחד עם רשעים, וזה מהנסיונות שה' מנסה אותנו, כי למשל אם היה ברור שאדם הצדיק יהיה לו טוב ולאדם הרשע יהיה רע, וכי יהיה מי שהוא רע, הלא כולם יהיו טובים. בכגון דא ההטבה לא תהיה ראיה

3. השאלה הראשונה שנזרקת מהפה לאור דברי המשך חכמה, שא"כ איך חטא משה אצל מי מריבה, הלא אין לו בחירה לחטוא, ואי"ה ניישב זה בשבוע הבא.

לטיבותו, כי אין מכאן ראייה לעצמותו כי עושה כן בשביל ההטבה, ולכן הנסיון האמיתי לאדם הוא אם רע לו ואעפ"כ הוא מאמין בה'. וזה כוונת הגמרא שלצדיק שאינו גמור אז יש אצלו מושג של צדיק ורע לו, כלומר מכיון שהאמונה אצלו לא גמורה לגמרי, א"כ מוכרח להיות לו רע בכדי לראות אם באמת הוא צדיק, אבל לצדיק גמור, שהאמונה בה' כעובדא גמורה אז אין הצורך לנסותו באופן כזה, כי לו לעצמו אין שום ספק בכלל, ורק לאחרים יש ספק, והנסיון הוא אצל אלו שיש להם ספק זה, ומהם ישמעו הקהל וייראו.

והנה כ"ז שהיה משה במצרים באמת לא הוקשה לו ענין צדיק ורע לו, כי אז היה בגדר צדיק שאינו גמור, והיינו אף שהיה צדיק אבל היו לו ספיקות וחוסר בהירות באמונת ה', כי הרי אמר למה הרעות לעם הזה למה זה שלחנני, זה השאלה הגדולה שלו – למה הרעתה לעם הזה, כלומר עדיין יש לו איזה ספק בהנהגת הקב"ה, וממילא היה יכול להבין היטב ענין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ולחזק את בני ישראל בזה, כי בלי זה

אין בחירה, ואין תכלית לבריאה, ובזה הוא הסביר להם מדוע זה טוב לפרעה ורע להם, בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און, אבל במתן תורה הלא גבה משה עד שמי השמים, הוא ראה באספקלריא המאירה את כל העולם כולו, כל הסודות נגלו לו והוא ראה את השי"ת יושב על כסאו וכל צבא השמים מימינו ומשמאלו, שוב לא היו ספיקות אצלו, אז הוא היה צדיק גמור, נגמרה ונתבשלה אצלו המציאות האלקית, וכמו שייסד במשך חכמה, שנסתלקה הבחירה ממנו, וא"כ הוא נהיה צדיק גמור, צדיק שכל שאלותיו וספיקותיו גמורות וחלוטות, ולכן הוא לא הבין מדוע יש כזה ענין של צדיק ורע לו, דענין כזה הוא רק בשביל אלו שיש להם ספיקות וצריכים להחליט. וע"ז ענה לו ה', משה אתה לא מבין משום שאתה צדיק גמור, אבל יש צדיק שאינו גמור, והוא יבין היטב ענין צדיק ורע לו. והעולם הזה הוא בשביל צדיקים שאינן גמורים, שעדיין יש להם נסיונות הבחירה, ומי שיש לו נסיונות הבחירה, עדיין משועבד הוא ליסוד צדיק ורע לו!

